

УДК 94(470)“196/198”:356.169

С. В. Таранець, О. М. Печорін

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ВІЙСЬК В СРСР (60–80-ті рр. ХХ ст.)

У статті проаналізовано процес виникнення та розвитку десантно-штурмових військ Радянського Союзу, їх вплив на зародження та розвиток аеромобільних військ України після розпаду СРСР. Визначаються причини виникнення десантно-штурмових військ та мотиви діяльності військово-політичного керівництва СРСР щодо даного явища в порівнянні з аналогічними процесами, які відбувались у США. Розглянуто методи та успішність вирішення військово-політичним керівництвом СРСР даного проблемного питання. З одного боку, у минулому можна знайти причини сьогоденних проблем, з іншого – аналіз історичного досвіду може дати відповіді на запитання щодо раціональних шляхів подальшого розвитку.

Ключові слова: десантно-штурмові війська, аеромобільні війська, десантно-штурмова бригада, аеромобільна дивізія, повітряно-штурмова дивізія, повітряно-штурмові формування.

На початку 60-х років, внаслідок активного розвитку нового засобу збройної боротьби вертольотів, з'явилась ідея створення спеціальних військових формувань, які були б здатні діяти на вертольотах та використовувались, як на важкодоступній місцевості суходолу і морського узбережжя так і у тилу противника, з метою сприяння своїми діями наступаючим з фронту військам або виконуючи окремі важливі завдання.

Аналіз попередніх публікацій з питань історії становлення та розвитку десантно-штурмових військ СРСР показує, що деякі їх аспекти розглядались у працях як радянських та іноземних [3,5,7,9], так і сучасних українських авторів [8]. Але в цих працях не в повній мірі розкрити причини виникнення десантно-штурмових військ та мотиви діяльності військово-політичного керівництва СРСР щодо даного явища в порівнянні з аналогічними процесами, які відбувались за кордоном.

У даній роботі ми ставимо за мету проаналізувати передумови та шляхи створення і формування десантно-штурмових частин СРСР, розвиток тактики їх застосування та упущення військово-політичного керівництва у поглядах щодо принципів застосування, їх розвитку та можливостей, що в подальшому може дати відповіді на запитання щодо раціональних шляхів подальшого розвитку та еволюції десантно-штурмових частин саме в тому контексті, якого вимагають виклики, які постають перед світом в умовах сучасної реальності та різких змін геополітичного процесу.

На відміну від з'єднань і частин повітрянодесантних військ які планувалися до застосування у якості повітряних десантів на оперативну глибину, новий рід військ призначався до бойових дій на тактичну глибину і висадки тільки посадочним способом, при цьому вертоліт використовувався як бойова машина десанту.

Головний чинник, що сприяв появі нового способу тактичних дій, а відповідно і роду військ – намагання оперативного мистецтва вирішити проблему відставання маневрених можливостей сухопутних військ від їх вогневих можливостей, що не дозволяло ефективно використовувати нанесенні вогневі удари у тактичній та оперативно-тактичній глибині противника. До того ж, розвиток та насичення засобами ППО тактичної зони оборони військ, робило майже неможливим застосування у ній парашутного повітряного десанту. Таким чином, у ході контрнаступальної (наступальної) операції сухопутних військ існував значний розрив між діями оперативного-тактичного, оперативного парашутного десанту та військами, що наступали з фронту.

Бурхливий розвиток вертольотобудування у шістдесятих роках минулого сторіччя та насичення різноманітними вертольотами армій США (Франції, Великобританії), їх успішне використання у ході повсюдних збройних конфліктів та особливо у В'єтнамі, значною мірою вплинуло на воєнно-політичне керівництво СРСР, яке теж розпочало заходи з опробування нового виду озброєння та тактики дій.

На розвиток та порядок формування десантно-штурмових військ Сухопутних військ Радянської Армії безумовно, мав вплив досвід щодо створення та масштабного застосування аеромобільних підрозділів ЗС США, під час війни у В'єтнамі. Самі американці, у зв'язку із широким застосуванням вертольотів у бойових порядках військ, в'єтнамську війну назвали “аеромобільною”. Пов'язано це було із переходом до нової оперативної форми застосування угруповань військ, з масованим використанням бойових вертольотів – аеромобільної операції. Для проведення такої операції були створені великі аеромобільні тактичні з'єднання. У червні 1965 року в складі сухопутних військ США була вперше сформована 1-а аеромобільна дивізія до складу якої входило 459 вертольотів та літаків, які трьома вильотами могли перекинути штатне озброєння та весь особовий склад.

З'ясувавши, що в умовах складного театру воєнних дій, така організаційна структура дивізії була найефективнішим засобом війни з партизанами, тобто маневреної війни “без лінії фронту”, американське командування у 1968 році переформувало 101-у повітрянодесантну дивізію у аеромобільну, яка стала другою дивізією, здатною вести десантні дії посадочним способом. Обидві дивізії активно використовувались, як окремо, для ведення бойових дій аеромобільними групами (загонами), так і масовано, у ході проведення аеромобільних операцій. Таких великомасштабних операцій було проведено дві. Вони підтвердили бойову ефективність дивізій на практиці, водночас були виявлені і недоліки та слабкі місця таких військових формувань.

Аналізуючи війну у В'єтнамі, фахівці США відмічали низку недоліків у використанні вертольотів: незначна тривалість польоту вертольотів вогневої підтримки (до двох годин), що обмежувало тривалість вогневого впливу на противника (підтримки піхоти); швидкість вертольотів вогневої підтримки була менша, ніж у транспортних вертольотів CH-47 "Chinook", що ускладнювало їх сумісні дії та стримувало темп аеромобільних операцій; застосування вертольотів було масовим, але дії вертольотів проти захищених точкових цілей були малоефективним (недостатня потужність зброї); вертольоти несли значні втрати від вогню стрілецької зброї (відсутність бронювання), а при веденні бойових дій в районах, де була достатня кількість засобів протиповітряної оборони, втрати значно зростали. Позитивним, на думку експертів, було те, що вертольоти показали більш високу ступінь живучості у порівнянні з літаками. Останні у бойових умовах несли втрати на 25% більше (із розрахунку втрат на певну кількість вильотів). Усього за 11 років війни в Індокитаї вертольоти здійснили 36 млн. вильотів. Зенітним вогнем було пошкоджено 31000 вертольотів, але тільки 3500 з них (10%) були збиті чи здійснили вимушену посадку. Таке співвідношення втрат до кількості бойових вильотів (1:18000) є досить унікальним для літальних апаратів в умовах бойових дій [6].

Проблемним вважалось також і недостатня вогнева міць самих піхотних аеромобільних підрозділів, які були озброєні стрілецьким озброєнням; організація тісної бойової взаємодії вертольотів з піхотними батальйонами; здійснення, на окремих етапах ведення аеромобільної операції, перепідпорядкування цих підрозділів в середині тактичних аеромобільних загонів; складнощі в управлінні різнорідними силами та засобами; відсутність чіткого розподілу повітряного простору між вертольотами та літаками; недостатня розвідка для отримання достовірної інформації щодо об'єктів знищення (захоплення); організація всебічного забезпечення повітрям.

Враховуючи досвід в'єтнамської війни командування армії США у 1974 р. розформувало 1-шу аеромобільну дивізію, а 101-у реформувало у повітряно-штурмову дивізію, яка увійшла до складу 18-го повітрянодесантного корпусу (далі ПДК). З переходом на нову організацію [5], було здійснено низку системних важливих заходів щодо переозброєння структурних підрозділів з'єднання на більш сучасне та потужне озброєння (здатне до перекидання вертольотами), як наземного компонента так і повітряного, у тому числі і за рахунок скорочення штатної чисельності вертольотів у складі піхотних та танкових дивізій (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняльна таблиця організаційно-штатної структури аеромобільної дивізії зразку 60-х рр. та повітряно-штурмової дивізії зразку 80-х рр. ХХ ст.

Аеромобільна дивізія зразку 60-х років	Повітряно-штурмова дивізія 80-х років
<p><i>Штаб і штабна рота</i> <i>Три штаба і штабні роти бригад</i> <i>Вісім піхотних батальйонів</i> <i>Розвідувальний батальйон</i> <i>Три артилерійських дивізіонів</i> <i>Батальйон зв'язку</i> <i>Саперний батальйон</i> <i>Батальйон транспортний і постачання</i> <i>Медичний батальйон</i> <i>Ремонтний батальйон</i> <i>Два батальйони вертольотів загального призначення</i> <i>Батальйон транспортних вертольотів</i> <i>Батальйон вертольотів вогневої підтримки</i> Усього за дивізію: 15954 чол.; автомобілів-1577 459 вертольотів та літаків, з яких ударних - 137 УН-1В транспортних - 138 УН-1D 90 - 105-мм гаубиць 120 - мінометів 12 - ПТРК на вертольотах 275 - РПТР</p>	<p><i>Штаб і штабна рота</i> <i>Три штаба і штабні роти бригад</i> <i>Дев'ять аеромобільних батальйонів. (пдп)</i> <i>Розвідувальний аеромобільн. батальйон</i> <i>Батальйон зв'язку</i> <i>Батальйон розвідки і РЕБ</i> <i>Інженерний батальйон</i> <i>Артилерія дивізії,</i> <i>Зенітний дивізіон,</i> <i>Бригада армійської авіації,</i> <i>рота воєнної поліції та захисту від ЗМУ</i> Усього за дивізію 16548 чол. особового складу 775 автомобілів 438 штатних вертольотів, з яких: вогневої підтримки АН-64 "Апач" - 88, розвідувальних ОН-58А "Кайова" - 109, багатоцільових УН-60А "Блэк Хок"-203, транс.-десантних СН-47D "Чінук" - 32 радіоелектронної боротьби ЕН-60А - 6; 54 гаубиці калібром 105-мм; 87 мінометів калібром 81-мм; 27 ЗСУ "Вулкан"; 72 ПЗРК "Стингер"; 657 ПТРК, з яких: "Хеллфайр" — 36; "Тоу" — 225; "Дракон" — 396.</p>

Для підтвердження (спростування) теоретичних висновків щодо випробовування нового виду озброєння – вертольотів та тактики дій щодо їх спільного застосування з десантними підрозділами, було прийняте рішення провести масштабні практичні навчання, на яких перевірити можливість нового виду озброєння, типу військового формування та ефективності їх сумісної тактики дій. Це було здійснено у 1967 р., під час проведення стратегічних навчань "Дніпро-67" [1, 3]. На базі 51-го гвардійського парашутно-десантного полку була сформована експериментальна 1-а повітряно-штурмова бригада. Командування бригадою прийняв

начальник бойової підготовки управління повітряно-десантних військ (далі ПДВ) генерал-майор Д. Кобзар. За планом навчань бригаду використовували для захоплення плацдарму на р. Дніпро, де вона діяла у взаємодії з мотострілецьким батальйоном та приданим підрозділом самохідних артилерійських установок. Навчання підтвердили науково-дослідні розрахунки, на підставі чого генеральний штаб збройних сил (далі ГШ ЗС) РСРС приймається рішення про формування нових військових формувань – окремих повітряно-штурмових бригад. Відповідні бригади формуються у Далекосхідному і Забайкальському військових округах, з тяжко доступною для техніки гірсько-лісистою місцевістю.

Директивою ГШ від 22 травня 1968 р. до серпня 1970 р. в Амурській області була сформована 13-а, в Читинській області – 11-а повітряно-штурмові бригади. Головним оперативним призначенням бригад було прикриття великої ділянки радянсько-китайського кордону, на якій майже не було обладнаних доріг [9].

У своє оперативне підпорядкування бригади отримали авіацію – по два вертолітних полки (бойовий вертолітний полк на Мі-24 і Мі-8 та транспортно-бойовий вертолітний полк на Мі-6 і Мі-8) з їх авіаційними базами і підрозділами забезпечення (батальйонами аеродромного забезпечення і дивізіонами зв'язку та радіотехнічного забезпечення). При цьому повітряний і сухопутний компоненти мали різну адміністративну підпорядкованість: наземний компонент – командуванню СВ, а повітряний – командуванню ВПС. Відповідний порядок швидко загострив проблеми такого підпорядкування, як у ході розрізної бойової підготовки так і під час застосування у ході спільних навчань, коли виникало багато проблем з організацією загальної взаємодії та непорозуміння у порядку застосування.

Через два роки за участю цих бригад були проведені дослідницькі навчання для відпрацювання тактики застосування повітряно-штурмових підрозділів. За результатами навчань було відзначено, що повітряно-штурмові підрозділи на вертольотах здатні висадитися посадочним способом практично у будь-якому районі місцевості тилу противника та виконувати бойові завдання, використовуючи вогневу підтримку бойових вертольотів.

Навчаннями було перевірено, що повітряно-штурмові бригади здатні діяти в тактичній, оперативнотактичній глибині оборони противника на дальності, що досягала 70-100 км. Такі нормативні вимоги ґрунтувалися також і на практичному досвіді дій 11-ї та 13-ї одшбр, які були здатними ефективно здійснювати оперативне прикриття ділянок кордону на відповідних відстанях. Висока оперативність дій на вертольотах дозволяла підрозділам бригади бути висадженими в будь-якому місці за короткий термін часу. Тоді як мотострілецькі підрозділи 67-ї мотострілецької дивізії (МСД), яка була розташована у тому ж районі, були здатні здійснювати пересування своїм ходом тільки однією рокадною дорогою, прохідність якої залежала від пори року.

В той же час було виявлено низку проблем, які суттєво впливають на боєздатність з'єднання, проблем, які стали наслідком помилкових рішень щодо окремого функціонування наземного і повітряного компонентів нових з'єднань і частин.

В результаті отриманого досвіду у ГШ ЗС були відпрацьовані рекомендації по удосконаленню організаційно-штатної структури подібних бригад. На основі отриманих результатів, на початку 70-х рр., було прийнято рішення про перейменування повітряно-штурмових частин на десантно-штурмові та об'єднання їх з полками армійської авіації (АА) у складі єдиної бригадної організаційно-штатної структури. Така організаційна структура виявилася настільки вдалою та ефективною, що залишилася незмінною протягом 20 років. За цей час, жодний Начальник Генерального штабу ЗС СРСР, незважаючи на постійно виникаючі відомчі протиріччя, не вдався до прийняття рішення, щодо розмежування бригад на окремі компоненти, підпорядковані різним відомчим ланкам військового управління.

Взимку 1972-1973 рр., у Закавказькому військовому окрузі (далі ВО), формується третя бригада такого ж типу – 21-а окрема десантно-штурмова бригада, з дислокацією в м. Кутаїсі.

Під впливом досвіду війни в Індокитаї та на Близькому Сході у 1975 р. інспекційною робочою групою ГШ було запропоновано ідею нової операції – “об'ємна операція” [3]. Метою якої було не проривати оборону противника, а “перестрибувати” через неї, минаючи зони зараження і вузли оборони, що суттєво підвищувало загальний темп наступу. Ідея знайшла підтримку серед деяких військових начальників. Практичному втіленню “об'ємної операції” у ЗС також сприяв подальший розвиток вертольотобудування у СРСР. Це надавало можливість розвитку нових форм бойових дій, які дозволяли військам одночасно наносити удари як з фронту, так і в глибині тактичної та оперативнотактичної зони оборони противника, шляхом “охоплення його з повітря”. Постало питання про створення принципово нового наземного ешелону – “повітряного ешелону”.

Реалізація ідеї на практиці призводила до зміни пріоритетів у воєнному будівництві та оперативному мистецтві, суттєво зменшуючи вплив, пануючих на той час у військовому керівництві прибічників застосування “броньованих армій”. На жаль суб'єктивне несприйняття діалектики розвитку воєнного мистецтва керівним складом ЗС СРСР і відсутність принципової оцінки перспектив, що надавала “об'ємна операція”, науковими установами та бюрократія відомчих протиріч, призвели до “поразки” ініціаторів ідеї нової форми воєнних дій.

Проте аналіз війни у В'єтнамі, а також успішне застосування Ізраїлем вертольотів проти танків у війнах 1967 і 1973 рр., а головне логіка військово-політичного протистояння між СРСР і США, призвели до хоч і повільного, але підвищення насиченості вертольотами сухопутних військ у 70-х роках ХХ століття.

Ситуація змінилася з призначенням у 1977 р. Начальником генерального штабу ЗС СРСР маршала М.В. Огаркова, який спираючись на власний досвід, використання десантно-штурмових бригад та висновки застосування аеромобільних з'єднань у збройних конфліктах і війнах, під час підведення підсумків стратегічним навчанням “Захід-77” наголосив “...Рішучими діями навіть невеликих десантів різного

призначення можна скувати маневр противника, дезорганізувати управління і завдати йому суттєвих втрат. Охоплення з повітря є перспективною формою маневру, яка може стати характерною для фронтоних і армійських операцій у найближчому майбутньому. У зв'язку з цим постала необхідність розгляду питання про створення нових і удосконалення організаційної структури існуючих десантно-штурмових з'єднань і частин" [2, 4].

Спираючись на позитивний досвід, накопичений десантно-штурмовими бригадами, ГШ ЗС у 1978 р. приймає рішення розпочати масштабне формування десантно-штурмових бригад у кожному прикордонному військовому окрузі (Групі радянських військ у Німеччині) та окремих десантно-штурмових батальйонів армійського підпорядкування.

Усі бригади другої хвилі мали організаційну структуру, яка суттєво відрізнялася від перших трьох бригад. Вони склалися із трьох парашутно-десантних батальйонів на автомобілях, десантно-штурмового батальйону на БМД-1 та гаубичного дивізіону Д-30, однак у їх складі був відсутній повітряний компонент – вертольоти. Проте саме цей повітряний компонент і є визначальним для ідентифікації таких військових формувань як десантно-штурмові. Так сталося у зв'язку з замислом поетапного виконання заходів плану щодо формування нового роду військ, який був тісно пов'язаний з планами військово-промислового комплексу (далі ВПК) по виготовленню вертольотів, у тому числі і таких потужних як Мі-26, що і пояснює знаходження у штатах бригад "другої хвилі" батальйонів на БМД-1. Тому Генштабом на першому етапі було сплановано формування наземних компонентів, використовуючи потужну структуру Командування повітрянодесантних військ (ПДВ) та побудова (створення) необхідної кількості полків АА для повітряного. На другому етапі передбачалося їх об'єднання у єдину організаційну структуру на зразок перших бригад. Для чого пункти постійної дислокації усіх десантно-штурмових бригад та полків армійської авіації розташовували, на території військових округів, досить щільно між собою: Кременчук – Олександрія (Київський ВО), Миколаїв – Херсон (Одеський ВО), Хирів – Калинів (Прикарпатський ВО) [9]. Але тривала війна в Афганістані, зростаючі відомчі протиріччя з боку керівного складу військ АА, а згодом і зняття з посади НГШ маршала М.В. Огаркова, не дозволили логічно завершити сплановані заходи.

Це призвело до тривалої стабілізації хибної практики їх подальшого окремого існування, яка закріпилася у військовому піхотно-танковому середовищі на ментальному рівні. Для них такий стан є спорідненим, адже мова ведеться про загальновійськові формування, а вертольоти, як полюбляють повторювати загальновійськові командири: "... то для нас усіх. У залежності від потреби...". Однак те, що це є певним військовим злочином проти держави радянський генералітет не зміг зрозуміти. Нажаль, у мирні часи помилкові речі навіть стратегічного характеру, непомітно впливають на якість боєздатності військових формувань і аж ніяк не впливають на надання чергових посад та високих військових звань.

Тому неприродний стан занадто тривалого існування за радянських часів десантно-штурмових бригад без штатних вертольотів, які у результаті розвитку військового будівництва, у арміях розвинутих країн світу, давно стали по суті літаючими "бойовими машинами десанту", призвів до неефективної практики їх окремого утримання та підготовки до застосування. Це стосується як радянського генералітету так і їх послідовників у складі ЗС незалежної України.

Протягом 1978-1986 рр. у складі Сухопутних військ було сформовано дванадцять десантно-штурмових бригад в округах і Групах військ за кордоном, два окремих полки корпусного і п'ятнадцять окремих батальйонів армійського підпорядкування, з яких розгорнутими до повного штату були бригади і батальйони в Групах військ. В прикордонних округах штати утримувались на 75% від загальної чисельності особового складу, у внутрішніх – 50% і менше. Загальна штатна чисельність десантно-штурмових частин, за неповними даними, на особливий період складала біля 60 тис. чол., у мирний час утримувалися у скороченому складі і нараховували приблизно 25-35 тис. Проте озброєнням і основною військовою технікою десантно-штурмові частини були укомплектовані у повному обсязі [8].

Окремо слід звернути увагу на створення окремих десантно-штурмових полків, що входили до складу окремих армійських корпусів (АК), які були завчасно підготовленими оперативно-маневреними групами (ОМГ) для виконання важливих завдань боротьби з засобами ядерного ураження противника, підсилення угруповань військ першого ешелону (Німеччина, Польща, Чехословаччина, Угорщина), забезпечення висунення військ другого стратегічного ешелону (Прик ВО, БВО, Приб ВО). Так, наприклад, до складу 5-го ОАК БВО входили 1318-й окремий десантно-штурмовий полк (двох батальйонного складу – на автомобілях і бойових машинах десанту (БМД), самохідна артилерійська батарея (сабатр) "НОНА"), важкий транспортний вертолітний полк (Мі-26) і транспортний-бойовий полк (Мі-24 і Мі-8), танкова дивізія і дві окремі механізовані бригади які планувалося застосовувати разом у якості ОМГ [7-9].

Формування організаційного ядра десантно-штурмових частин здійснювалось як за рахунок офіцерських кадрів і особового складу відрядженого з військових частин Командування ПДВ, так і за рахунок військових частин розформованої восени 1979 року 105-ї гв. ПДД (м. Фергана, Туркестанський ВО), що було одним з елементів плану оперативного прикриття підготовки вводу радянських військ до Афганістану. Остаточне комплектування офіцерським складом здійснювали відповідні штаби (військових округів, груп військ, армій), особовий склад, як правило, прибував за етапами призову до лав ЗС. Проте Командування ПДВ, яке і раніше відчувало нестачу кадрів у тактичній ланці взвод – відділення, змушене було втричі збільшити набір курсантів до Рязанського повітрянодесантного училища, розгорнути додаткові навчальні підрозділи у навчальній дивізії ПДВ (242- й НЦ, м. Гайжюнай). Для забезпечення бригад підготовленими офіцерами оперативно-тактичної ланки вдвічі збільшили набір на командно-штабний факультет ПДВ Академії ім. В.М. Фрунзе [3]. Таким чином до 1982 р. підготовка командних кадрів оперативного і тактичної ланок була налагоджена і здійснювалася на підставі теорії воєнного мистецтва застосування повітряних

десантів в бою і операціях, опрацьованих раніше Командуванням ВДВ. Відповідні зміни проходили і у організаційно-штатній структурі військових частин (Табл. 2).

Таблиця 2. Порівняльна таблиця організаційно-штатної структури десантно-штурмових бригад, зразків 1968 р. та 80 рр. ХХ століття

Десантно-штурмова бригада зразка 1968 року	Десантно-штурмова бригада зразка 80-х років
<p>управління бригади три повітряно-штурмових батальйони (530 чол. у кожному) зенітно-артилерійська батарея (9 од. 23-мм ЗУ-23 бригадна артилерійська група: гаубична батарея (122-мм Д-30) мінометна батр. (120-мм М ПМ-38) гірсько-гармат. батр (76-мм ГП 2А2) протитанкова батарея (12 ПТРК "Малютка", 6 СПГ-9МД) реакт. батр. (140-мм РСЗО РПУ-16) полк бойових вертольотів полк транспортних вертольотів інженерно-саперна рота рота десантного забезпечення взвод РХБЗ</p>	<p>управління бригади три парашутно-десантних батальйони на автомобілях (420 чол) один десантно-штурмовий батальйон на БМД (340 чол); гаубично-артилер. дивізіон (Д-30) протитанкова батарея; зенітно-артилерійська батарея; рота зв'язку; розвідувально-десантна рота; рота РХБЗ; інженерно-саперна рота; рота десантного забезпечення; рота матеріального забезпечення) комендантський взвод.</p>

Перша половина 80-х рр. характеризувалась активним веденням бойових дій в Афганістані. Спочатку велись класичні швидкоплинні бої з недержавними збройними формуваннями чисельністю у 500-600 чол., які як правило не мали сучасної зброї. Однак з втручанням до ведення бойових дій іноземних фахівців військової справи, рішуче змінилися форми і способи ведення бойових дій з боку афганських моджахедів. На початку 1982 р. вони активно розпочали застосовувати на усій території країни способи ведення партизанської та мінової війни. До того ж, такі стратегічно важливі території як Панджшерська ущелина (де вівся видобуток алмазів) безперервно контролювались бойовиками, які використовували там тактику укріплених районів.

В цих умовах довелось діяти підрозділам 103-ї дивізії і 345-го окремого полку Командування ПДВ, які 25 грудня 1979 р. здійснили десантування посадочним способом (десантування парашутним способом було відмінено під час польоту над Афганістаном) на аеродроми міст Кабул і Баграм, захопили важливі державні об'єкти та у подальшому були розташовані по гарнізонам, де виставили блокпости, забезпечували супровід колон та вели бойові дії по знищенню партизанських загонів [10]. Враховуючи складні умови гористої місцевості, яка сприяла ефективному веденню партизанської війни, в умовах відсутності доріг для маневру бойової техніки, парашутно-десантні підрозділи почали активно використовувати вертольоти. Таким чином умови обстановки примусили традиційних десантників вести бойові дії з використанням вертольотів, що сприяло розвитку способів ведення десантно-штурмових дій та їх популяризації серед командного складу ПДВ та 40-ї армії.

Активну участь, у ході введення радянських військ в Афганістан, прийняла і 56-ї гв. ОДШБР, що була сформована на базі 351-го гв. ПДП 105-ї гв. ПДД до 1 грудня 1979 р. 25 грудня 4-й десантно-штурмовий батальйон бригади оволодів перевалом Саланг для забезпечення вводу військ 40-ї армії. З кінця січня 1980 року бригада була розташована у м. Кундуз для охорони та оборони важливої магістральної дороги у районі пер. Саланг. З 1982 року передислокована до м. Гарdez, де до 1988 року вела бойові (десантно-штурмові) дії на усій території Афганістану. Штатна чисельність бригади на січень 1986 р. складала 2452 чол. (пдб - 3, дшб - 1 та артилерійський дивізіон (адн) п'яти батарейного складу) [10].

Планування бойового застосування повітрянодесантних і десантно-штурмових частин у Афганістані здійснювало командування 40А та оперативна група Командуючого ПДВ. Так незважаючи на свою упередженість, під час формування десантно-штурмових військ, Командування ПДВ було вимушено займатися питаннями узагальнення практики бойового застосування наземного і повітряного ешелонів - розвитком теорії ведення бойових дій з використанням вертольотів, як для своїх військових формувань так і десантно-штурмових військ у складі СВ.

Узагальненням розробки форм і способів бойового застосування підрозділів десантно-штурмових військ в операціях, їх підготовки до ведення бойових дій займався управління бойової підготовки ГК СВ та Командування ПДВ. Але визначення загальних принципів і правил бойового застосування десантно-штурмових військ в операціях було прерогативою відповідальності ГШ ЗС СРСР, який вимагав від командувачів застосовувати логічно відпрацьований механізм (алгоритм) прийняття рішень на їх бойове використання та всебічне забезпечення.

Одним з головних чинників, що негативно вплинув на хід формування та розвитку десантно-штурмових військ у Радянській армії, було відсутність органу управління родом військ. Відсутність, протягом 23 років (1968-1991) на оперативному та стратегічному рівнях, підготовлених органів управління новим родом військ, призвело до побудови аномального варіанту існування десантно-штурмових (повітряно-штурмових)

формувань у радянській армії. Аномальність ця полягає у тому, що створені на манер повітряно-штурмових військ у США вони принципово відрізнялися від них і за своєю суттю. Позбавлені бойового потенціалу вертольотів, вони становили собою легкі (слабо озброєні) мотострілецькі бригади. Втім, у 70-80-х рр. радянський генералітет вважав, що роздільне існування наземного і повітряного компонентів є припустимим, що утворило оманну уяву керівної ланки СВ радянських ЗС, щодо доцільності такого утримання. З огляду на свою владну психологію мирного часу вони не розуміли, що таке утримання призведе до зайвих втрат та зриву виконання бойових завдань у воєнний час. Що і було підтверджено з початком боїв в Афганістані.

Вже на початку 80-х років стало зрозуміло, що такий стан є неприпустимим. Однак процес реорганізації стримувався війною в Афганістані, зростаючою відомчою боротьбою та не рішучістю керівного складу ЗС. В той же час несподівано "гримнув" Чорнобиль і значна частина транспортних вертольотів, що отримала велику дозу випромінювання після боротьби з наслідками катастрофи, залишилась на віки у "могильниках".

В цілому наприкінці 80-х років радянська військова "думка" і практика застосування військ стали більш уважно відноситися до питань застосування десантно-штурмових частин, розвитку форм і способів ведення десантно-штурмових дій. Проте в результаті політизації процесу скорочення ЗС СРСР, на початку 1989 р. були розформовані обидва десантно-штурмові полки та більшість окремих батальйонів. До кінця 1990 р. було заплановано розформувати решту окремих десантно-штурмових батальйонів армійського підпорядкування та чотири десантно-штурмові бригади [9].

Одночасно наприкінці грудня 1989 р. ГШ ЗС приймає рішення про передачу усіх десантно-штурмових частин СВ у адміністративне і оперативне підпорядкування Командуванню ПДВ. У цьому командуванні створюється додаткове управління, на чолі з заступником Командувача по окремим бригадам. Було проведено їх часткове реформування з переходом на єдину організаційно-штатну структуру та змінено назву за призначенням – "десантно-штурмові" на "повітряно-десантні" [3, 9]. Таким чином, у складі Командування ПДВ утворилось від колишнього наземного десантно-штурмового ешелону одинадцять окремих повітряно-десантних бригад, більшість з яких теж очікувало поступове скорочення. Передача десантно-штурмових частин в підпорядкування ПДВ з однієї сторони привело до порушення взаємодії між штабами десантно-штурмових частин і штабами загальновійськових з'єднань, що завжди мали значні проблеми з підготовкою, плануванням та застосуванням їх за призначенням. А з іншої, колишні десантно-штурмові частини, були зосереджені під єдиним керівництвом Командування ПДВ, яке було досить добре підготовлено до виконання цих завдань, але не мало вертольотів.

До моменту розпаду СРСР та послідуєчого розділу його ЗС, в області теорії і практики ведення десантно-штурмових дій єдиної, загальноприйнятої, комплексної системи поглядів так і не було сформульовано. Незважаючи на чисельні експерименти на навчаннях і практику ведення десантно-штурмових дій у Афганістані, усі ці передумови не були доведені до логічного завершення, у вигляді стрункої теорії та практики утримання десантно-штурмових військ.

Незважаючи на тривалий період свого розвитку, новий рід військ у складі ЗС радянського часу – десантно-штурмові війська – так і не вдалося сформувати. Десантно-штурмові бригади залишалися легкими стрілецькими з'єднаннями, без власної "кавалерії", яка і перетворювала їх на потужні та високоманеврені. Мета, що обумовлювала їх створення для надання більш сучасного характеру ведення операцій групуваннями військ, не була досягнута.

Проблемними залишились питання оперативного планування застосування військ в операціях у ході навчань, рівень ефективності взаємодії між підрозділами "наземного ешелону" і "повітряного", а головне - їх готовність до виконання спільних завдань. Відсутніми були уявлення щодо порядку застосування вертольотів командирами десантно-штурмових підрозділів, а вертольотниками тактики дій десантників. Залишилось не вирішеним, хто з командирів десантно-штурмового загону (так трактується десантний і вертолітний підрозділ під час спільного виконання завдань) є старшим і відповідальним за успіх виконання завдання – командир вертолітного підрозділу чи командир десанту. Основи всебічного забезпечення десантно-штурмових дій та багато інших аспектів діяльності різнорідних військових формувань, які завдяки військовому консерватизму так і не стали одним родом військ.

Ці та інші питання безумовно відкинули на багато років від сучасного світу рівень розвитку десантно-штурмових військ, у тому числі і у складі ЗС України, що наслідувала, але не змогла подолати негативний досвід результатів воєнно-політичного керівництва Радянської Армії.

Проте розпочата у ЗС США програма зі створення повітряно-штурмових військ була доведена до логічного завершення та блискуче реалізована у 1991 р., під час проведення операції "Буря в пустелі". Тоді, вперше у військовій історії воєнного мистецтва, під час подолання добре об влаштованої, глибоко ешелонованої оборони армії Іраку, класична форма наступальних дій – прорив, не був застосований. Порушення оперативної стійкості оборони було досягнуто довготривалим і безперервним електронно-вогневим впливом, поєднаним у подальшому з подвійним охопленням військ противника з суходолу і повітря, шляхом висадки повітряних та морських-повітряних десантів, які створили у тилу противника активної діючий фронт. Для успішного проведення операції командуванням багатонаціональних сил (БНС) було створено значне високомобільне угруповання військ, частка якого складала 32% від загальної чисельності сухопутного компоненту, а саме: повітряно-десантні – 8%; десантно-штурмові (враховуючи морську піхоту, що має значну кількість вертольотів) – 24%. Провідну роль в угрупованні відіграла і добре відома з часів війни у В'єтнамі – 101-ша повітряно-штурмова дивізія [5].

З одного боку, у минулому можна знайти причини сьгоднішніх проблем, з іншого – аналіз історичного досвіду може дати відповіді на запитання щодо раціональних шляхів подальшого розвитку. З огляду на це

виникла об'єктивна необхідність аналізу та узагальнення теоретичних і практичних розробок, реалізації виникнення та еволюції десантно-штурмових військ передовими державами у збройних конфліктах. Узагальнення практики реформування збройних сил дозволяє оптимізувати процес пошуку шляхів підвищення здатності до адекватного реагування на сучасні виклики і загрози. Врахування історичного досвіду формування та еволюції десантно-штурмових військ, розкриття способів та методів їх формування та розвитку, осмисленні ролі цього роду військ у бойових діях дозволить виробити рекомендації щодо розвитку вказаного роду військ у Збройних Силах України.

Джерела та література

1. Грибачёв Н., Стаднюк И., Малинин В., Гриневский В., Хорее А. Днепр-67. – М.: Воениздат, 1968.
2. Лисов И.И. Десантники (воздушные десанты). – М., Воениздат, 1968.
3. Ковшарь О. Десантно-штурмовые войска СССР и России // Арсенал. Военно-промышленное обозрение. – 2011. – № 2.
4. Материали розбору оперативно-стратегического командно-штабного учения “Запад-77” = Analytical Materials on the Strategic Operational Staff Command Exercise „Zapad-77“ // Vojensky ustředni archiv Varšavská smlouva, Operační správa — Olomouc : Tanslated from Czech. — Olomouc, 1977. — Вып. May 30 — June 9. — № krab. (box) = 29-999-155; číslo jednaci (ref.number) = 22013/23. — С. 9—10.
5. Tom Clancy. Airborne a guided tour of an airborne task forse. – Berkley books, New York, 1997.
6. Белов М.И. Аэромобильные операции армии США / М.И. Белов, В.Ф. Авилин, Военное издательство, Москва, 1977.
7. Шайкин В.И. История создания и пути развития воздушно-десантных войск. Истор. Очерк. – Рязань, 2013.
8. Печорін О.М. Становлення та розвиток десантно-штурмових військ Радянського Союзу // Матеріали науково-практичного семінару Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності, Київ, 2016.
9. Феськов В.И., Калашников К.А., Голиков В.И. Советская Армия в годы “холодной войны” (1945-1991). – Томск. Изд-во Том. Ун-та. 2004.
10. Ляховский А.А., Забродин В.М. // Тайны афганской войны. М.: Планета. 1991.

Taranets S., Pechorin A. Historical experience of formation and application of airborne assault troops in the USSR (60-80 XX century).

The origins and development of the landing assault troops of the Soviet Union, their influence on the emergence and development of the Airmobile Forces of Ukraine after the USSR collapse have been analised in the article. The causes of landing and assault troops emergence and motives of the activity of the military and political leadership of the USSR with regard to this phenomenon as compared with similar processes that occured in the United States have been determined. The methods and the success of this problematic issue’s solution by the military-political leadership of the USSR have been considered. On the one hand, in the past the causes of today’s problems can be found, on the other - the analysis of historical experience can give an answer to the question of the rational ways of further development.

Key words: Landing assault troops, airmobile forces, landing-assault brigade, airborne division, air assault division, air assault units.